

Olimpia és filozófia

Most, az olimpia idején, sok egyéb mellett megkérdezhethetjük, hogy volt-e említésre méltó kapcsolat az ókori olimpiák, az ókoriak sportolása és a korabeliek filozofálása között?

Hogy választ kapjunk kérdésünkre, gondolatban az időszámítás előtti hetedik és hatodik századi Hellászba kell utaznunk.

*

Hellászon kívül is sportoltak az emberek az ókorban. De sport és sport között különbség volt. Keleten azért sportoltak, hogy edzett ifjakat adjanak az elkerülhetetlen, nagybirodalmakat szülő hódító hadiáratoknak. A görögök – miként Platón állítja, a testgyakorlás először a krétaiaknál és a lakadaimóniaknál jött divatba – öncélúan, egészségükért és szép termetükért edzették magukat.

A hellén és az őket körülvevő barbár világ fejlődésének és viszonyainak különbségéből fakadt az eltérés, aminek megfejtésén már az ókoriak és törték a fejüket.

Platón, a görög filozófusok egyik legnagyobbja, abban látta különbségeik forrását, a keletiek meg nem értését a görög életmód és tudomány iránt, hogy szerinte a barbárok „szarnokságuk miatt tartják rútnak... a filozófiát és a testedzést is, gondolom azért, mert az uralkodóknak nem szolgálja érdekét, ha alárendeltjeikben nagyszerű gondolatok támadnak, erős barátságok és szövetségek keletkeznek”. Ezzel szemben, véli Platón, a hellének „úgy gondolták, hogy a szabadságért még görögökkel is harcolniuk kell a görögök érdekében, s barbárokkal is az összes görög érdekében.”

Arisztotelész ehhez kapcsolódott: „A hideg éghajlat alatt, főleg Európában lakó népekben erős az akarat, de kevesebb bennük a tehetség és a mesterségekre való készség, ezért bár igaz, hogy másoknál jobban szeretik a szabadságot, de nem elég polgárosodottak, és a szomszédaikon való uralomra képtelenek. Az ázsiaiak viszont tehetségesek, a mesterségeket kedvelik, de gyávák, és ezért folytonos alárendeltségben és szolgaságban élnek. A hellén nép, miként lakóhelye is a kettő között fekszik, mindkét tulajdonságban részesül, bátor és tehetséges; ezért azután szabadságban és a legtökéletesebb politikai szervezetben él, akár mindenki fölött is tudna uralkodni, ha egy államba tömörülne.” A földrajzi determinizmusnak ez a korai hajtása ugyancsak a szabadsághoz leli föl, egybevetve szomszédjaikkal, a görögök különlegességét és tehetségét.

A testedzés tehát a görögség szabadságának a kifejeződése. Mindent összevetve, nem véletlen, hogy a görögök időszámításukat az olimpiai versenyekhez, az Ολυμπιακοί Αγώνες-hoz kötötték, létezésük, azaz időszámításuk kezdetét az első olimpiai játékok évét választották, ami a mi időszámításunk szerint az i. e. 776. évre esett.

*

A filozófiatörténészek meghatározó többsége a hét görög bölcs legkiválóbbjának, a legelső filozófusnak a kis-ázsiai Milétozban született és ott meghalt Thalészt tartja.

Hosszú, változatos, fordulatokban gazdag életet élt. Amikor már magánéleti körülményei és az ión poliszok, közöttük Milétoz perzsáknak való kiszolgáltatottsága nem ösztönözte alkotásra, élvezhette tanácsainak is köszönhető béke áldásait, a polgárok tiszteletét politikájáért és tudásáért. Hajlott kora ellenére részt vett a város közéletében. Feljegyezték róla, hogy egy polisz-ünnepnek számító sportverseny megtekintésekor i. e. 547-ben vagy 545-ben az izgalomtól, de valószínűbb, hogy napszúrástól megbetegedett és rövidesen eltávozott az élők sorából.

Polisza Hellasz szerte, de Lüdiában, Perzsiában és Egyiptomban is ismert fiának kiemelkedő tudását és politikusi erényeit azzal tisztelte meg, hogy a tengerparttól Didümához, Apollón-kultuszhelyéhez, szentélyéhez és orákulumához vezető, mintegy 4 kilométer hosszú, Szent Utat szegélyező i. e. VI. századi szobrok egyikén Thalésznak, a másikon pedig Anaximandrosznak, Thalész fiatalabb rokonának, tanítványának és fiúszertőjének neve szerepelt.

Ő maga szerényen úgy rendelkezett, hogy Milétoz legszegényebb és legelhanyagoltabb negyedében temessék el, de feltette, hogy ott lesz a megújuló Milétoz központja, agorája. Azt nem láthatta előre, hogy a perzsák elleni felkelést vezető várost majd a perzsák földig lerombolják, Nagy Sándor pedig a várost és a didümai papságot, a Brankhidákat, perzsabarátságukért megbünteti.

Szobra elporladt, sírja eltűnt a viharos évezredekben, de geometriai tételeiről ismeri őt még ma is, három ezer év múltán minden kisdíák.

*

Thalész kortársa, a bölcsek mozgalmának megalapítója és vezetője, Athén arkhona és a jogbölcselet kezdeményezője, athéni Szolón hozott elsőként megfontolandó törvényt a sportolók javadalmazására. Mert ugyan a győztesek, akik dicsőséget hoztak poliszuknak, városállamuknak, Olimpiában nem kaptak mást, mint olajágból font koszorút, tiszteletükre ünnepi lakomát rendeztek, és dicsőségük megörökítésül elkészítették szobrukat, hazatérésükkor díszes fogadásba részesítették, haláluk után pedig hősként, hőrozként tisztelték őket.

Az elismerések ezzel nem merültek ki. Nem kellett nélkülözniük. Halálukig ellátta őket poliszuk. Szolón „A játékokban résztvevő atléták tiszteletdíját is kiegyenlítette: az Olympiázi győztesét ötszáz drakhmára, az iszthiniaiét ezerre. Hasonlóképpen a többit is. Helytelennek tartotta kiemelni ezek dicsőségét... Az atléták

viszont amíg edzik magukat, sokba kerülnek. Ha győznek, kárt okoznak, mivel nem a legyőzött rovására, hanem inkább a hazáért koszorúzzák meg őket... Belátva ezt Szolón mértékletes tiszteletet mutatott irántuk.” Szemrehányása: a sportoló dicsősége a polisz pénzébe kerül, kiadásaikkal kárt okoznak a polisznak.

A demokratikus berendezkedés felé tájékozódó Szolón döntésében szerepet játszott az is, hogy még elevenen élt a polisz emlékezetében, hogy a polgárháborúba sodródó Athénban, a hellén történelemben talán először Külön igyekezett sportsikereit politikai céljai elérésének, a türannosz-hatalom megkaparintásának és glorifikálásának szolgálatába állítani! A sport attól kezdve a politika nyílt vagy hallgatólagos, de így is, úgy is elengedhetetlen támasza.

*

A „**filozófia**” görög szó a tudás szeretetét jelenti. De mit jelent a tudás szeretete?

Feljegyezték, hogy legelőször, Thalész segítő kezétől a filozófia útjára vezérelt, a szamarak hídjának nevezett tételéről a kisdiákok által közismert Püthagorasz nevezte először önmagát filozófusnak, bölcsesség-szeretőnek, a bölcsesség barátjának, a bölcsesség kedvelőjének és – a szó másik jelentése alapján – a bölcsesség elsajátítójának, tulajdonosának, birtoklójának. Diogenész Laertiosz így meséli el a „**filozófus**” fogalom születését: „Püthagorasz az első, aki a filozófia elnevezést használta és önmagát filozófusnak (bölcseesség-szeretőnek) nevezte a beszélgetésben, amelyet Szkýónionban Phliasziön tyrannosszal folytatott... senki sem bölcs az emberek között; egyedül Isten bölcs. Azelőtt inkább bölcsességnek hívták, amit ma filozófiának nevezünk. Bölcs az, aki éles elméjével pontosan értett hozzá; a filozófus pedig az, aki szereti ('szeretgéli') a filozófiát.”

A türannosz nem értette a feleletet, s magyarázatul Püthagorasz „Összehasonlította az életet az olimpiai játékokkal. A játékokon jelenlevők három különböző csoportra oszlanak: némelyek a küzdelemben vesznek részt, mások kereskedni jönnek, a harmadik csoportba pedig a bölcsék tartoznak, akik meglegszenek a megfigyeléssel. Így van ez az életben is: némelyek arra születnek, hogy a dicsőség rabszolgái legyenek vagy engedjenek a nyereség csábításának, mások – a bölcsék – az igazság felé törekednek.”

Így segítette Püthagorasz a zsarnokot, akinek az olimpiai játékokban való jártasságát ismerte, hogy megértse, mit jelent a filozófia, s mit jelent filozófusnak lenni. Hogy éppen a sport példája jutott Püthagorasz eszébe, annak hátterében, legalább is Sztrabón, a neves ókori földrajztudós szerint a dél-itáliai, az olasz csizma sarkán fekvő Krotón városa állt, ugyanis benne nagy keletje volt a testedzésnek: „Az egyik olympiason a versenyfutásban győztes hét férfi mind krotóni volt, úgyhogy joggal mondhatták: a legutolsó krotóni is megelőzi a többi hellént. Allítólag innen ered ez a közmondás is: 'Krotónnál is egészségesebb', minthogy ennek a helynek az egészségre és a testi szervezetre igen jó hatása volt. Innen került ki a legtöbb olimpiai győztes... Hozzájárult dicsőségéhez a pythagoreusok nagy száma és Milón, a leghíresebb atléta, aki a városban sokáig időző Pythagoras hallgatója is volt.” Milón kapcsán érdemes megemlíteni, hogy maga Püthagorasz és a krotóni orvosi iskola kidolgozta az olimpiára felkészülők étkezésére, edzésére, életvitelére javasoltakat. A sportedzőt „tekton”-nak is nevezték, ami „ács”-ot jelentett, hogy az edző a sportoló testének és tudásának építőmestere.

Nem állhatjuk meg, hogy az érdekesség kedvéért ne utaljunk rá, Püthagorasznak egy egyszerűbb, mondhatni, prózai magyarázatot is tulajdonítanak, amely szerint a zsarnoknak azt mondta: „Az olyan embert, aki szereti a bort (*φιλοινος*), meg kell különböztetni az olyantól, aki tele van borral, egy itastól”, azaz a bölcsesség szeretőjét meg kell különböztetni az önmagát bölcsnek mondótól. Hogy a filozófus állapota hasonlatos a pityókázóéhoz, az mindmáig sokak szemében természetes állapota.

*

Püthagorasz kedves tanítványának majd éles kritikusának, az eleai filozófiai iskola megalapítójának ismerik azt a kolophóni Xenophánészt, akit sokan csak költőként tartanak számon. A lüd agresszió és a lüdeket kiszolgáló türannoszok elől az ióniai Kolophónból az itáliai Eleáig tartó menekülése során Szamosz szigetén találkozott Thalész tanítványának, Anaximandrosznak, és kortársának, a bölcsnek tartott szüroszi Phereküésznek tanításával is, Athénban pedig megismerkedhetett Szolón költészetével, amelyben az összegezte törvényhozásának és alkotmányozásának jogbölcseleti megfontolásait.

Xenophánész a „**Testi és szellemi erő**” cím alatt ismert elégiájában éppen azt a különbséget boncolgatja, amivel gondolatmenetünket elkezdtük, mi a viszony a sport és a bölcsesség között:

*Hogyha a füрге futás árán vagy az öttusa harcán
győz is akárki netán – ott, hol a Zeusz-liget áll,
lenn az Olümpia-síkon, a Piszésznél –, s ha birokkal
vagy ha az ökleivel küzd is a durva tusán,
sőt ha a vad harcban, mit a pankration neve hirdet,
még jelesebbként is tűnik a város előtt:
nyerhet a versenyeken feltűnő díszhelyet érte,
s közköltés címén jár neki ennivaló,
kaphat az államtól díjat is, mely kincs neki otthon,
győzhet akár lova is – s elnyeri mindezeket:
mégsem oly méltó, mint én, hisz a bölcsességünk
túltesz a férfieron s jó lovaink erején;
vaktában terjedt el e nézet, s nem jogos így hát:
jó bölcsességnél többre becsülni az erőt.
Mert ha van is tán bátor ökölvívója a népnek,
s van, ki birokban jó, vagy hol az öttusa dúl,
s bárha akad, ki futásban gyors, mely minden erőnél
tiszteltebb, ami csak számít a versenyeken:
attól nem lesz ugyan jobb-törvényü az állam,*

*és biz' az államnak gyér nyereség csak az is,
küzdve a Píszész partjainál ha netán fia győz is:
állama kincstárát nem gyarapítja e tett.*

Az elolvasás első pillanatában kitetszik, hogy az elégia szembeállítja egymással a testi erőt és a szellemi erőfeszítést. Az elégia szerkezetének Steiger Kornél általi elemzése ezt még inkább kiemeli: az elégia két strófára oszlik, és mindkét strófa további két- elemre bontható. Az **első** strófa egy **tézissel** kezdődik, amely a testi erő és ügyesség formáit mutatja be, majd egy **antitézissel** zárul: a bölcsesség túlesz a testi erón. A **második** strófa **premisszája**, hogy jogtalan a a bölcsességnél többre becsülni a testi erőt, amit követ a **bizonyítás**: a verseny győztese nem teszi a poliszt jobb törvényűvé és gazdagabbá. Az elégia szerkezete emlékeztet a Szürakuszaiban alkotó himériai Sztészikhosz által kidolgozott **strófa–antistrófa–epódusz** felépítésére.

Vannak, akik költeményéből egyéni sorsának kilátástalanságát érzik ki. Xenophanész is sokra tartja az egyén boldogságát: „Az ember számára mindennél jobb egészségesnek lenni, másodsor – jóalakúnak és szépnek lenni, harmadszor – tisztességes gazdagságra szert tenni.” Az egészség, a jó alak, a szépség, a gazdagság a derék embernek, egy harmonikusan kibontakozó és végigélt életnek nehezen megvalósítható ideálja, amitől valóságos élete messze áll. Mint költő, irigylit Homérosz és Hésziodosz kiválóságát, mint bölcselő irigylit a sportsikerekből meggazdagodókat. Meglehet, keserű szavaiban ez is benne van. A zsarnok által kiűzött, kitántorgó hazátlan lehet, hogy sok ismerettel és tudással felvértezett érkezett új hazájába, de tarisznyája üres volt, és abban az Eleában telepedett le, amit Itália legszegényebb városai között tartottak számon. Egyéni sorsforduló – egy ideig a rabság keserű kenyerét is ette – legfeljebb annyiban játszottak közbe ítéletei kialakításába, hogy helyzetéből plasztikusabban látszódtak azok a társadalmi és politikai kollíziók, amelyek körülvették.

Korábban Türtaiosz. i. e. VII. századi spártai költő kereste a sportolás hasznát:

*Nem fűzném versembe a férfit, szóba se hoznám,
jól bírkózni ha tud, vagy fut a versenyeken,
nem, ha Küklópszok nagysága, hatalma övé is,
s elhagynák szaladó lábai thrák Boreászt,
sem, ha Tithónosznál is igézőbb lenne alakja,
s Mídász meg Kinürász bujna a pénze előtt:
sem, ha királyibb lenne a Tantalosz-ági Pelopsznál,
s mézszavu Adrésztosz nyelve se lenne simább,
s lenne övé minden hírnév, - ha a harci erény nem:

Minden erénynél több ez, a legméltóbb jutalomra,
legszebb pályafutás ifjak előtt ez a cél.
Mert a vitézség hasznos a városnak, meg a népnek,
hogyha a férfi kitart...*

Xenophanész mintha vele vitázna. Türtaiosz a pénzért, a hatalomért, a rangért, a hírnévért folytatott testedzést elvetette, haszontalanabbaknak és jutalomra kevésbé méltóknak tartotta, mint a velük szembeállított harci erényt, amely „hasznos a városnak”. Xenophanész ugyanezeket a kifogásokat emeli ki, ő is a város hasznát keresi, de a „*testedzés – harci erény*” ellentétével szembe a „*testedzés – bölcsesség*” ellentétét állította, s következetesen mindent és mindenkit, legyenek istenek, sportolók, filozófusok, a polisznak nyújtott tettük jogi és anyagi **hasznán** mért le.

Ha tudjuk, s az akkori közönség tudta, hogy Zeusz a jog letéteményese, akkor e sorokat másképpen értették, mint manapság. Szemrehányása, hogy a versenyektől nem lesz „*jobb-törvényű*” az állam, a bölcsességet a jogforrás-Zeusszal, a sportot előnybe helyező hatalommal állítja szembe. Pindarosz ismerhette a „**Testi és szellemi erő**”-t, s mintha Xenophanésszel felelne: „*Boldog, és magasztalást érdemel a bölcsék részéről az, aki karja vagy lába erejével megszerezte a legnagyobb versenydíjat..., s megérte, hogy fiát a pythói koszorúval felékesítve lássa. Az acélos égbe nem juthat fel, de elérte a legnagyobb boldogságot, ami az emberi nemnek osztályrészül juthat.*” Szemben Xenophanésszel, ódáiban a türannoszok nagyságát zengő, szenteskedő Pindarosz a sportolókat a bölcsék elé helyezi.

Az államéletet a bölcsességre, az észre támaszkodó felfogásával Xenophanész visszautal a szolóni állam-értelmezésre, s eközben mintegy sugallja, hogy a bölcsék és bölcsességük törvény-jobbító, államépítő szereppel bírnak. Az utópiaépítésben Platón is megihlető illúziója, hogy az állam filozófusok általi vezetése a poliszt felvirágoztatja, jogbiztonságot és anyagi gazdagságot teremt, nem légből kapott. A hét görög bölcs példája lebeghetett a szeme előtt, ugyanis azok, Thalész kivételével mind valahányan poliszuk vezetői, törvényhozói, alkotmányozói voltak. Közvetlenül tapasztalhatta még a püthagoreusok gazdálkodásának sikereit, pénzkibocsátásuk és kereskedelem-pártoló politikájuk hasznosságát. A korábban a pénz ellen ágáló filozófus kiegyezik a valósággal, elfogadja azt, ami van, s azon belül próbál jobbítani, „**tisztességes**” gazdagságot elérni. Már nem az erkölcs, hanem a haszon mérlegén latolgat. A romantikus pénz-ellenesség eltűnésével, bár elveti a pénzsóvárságot és a kapzsiságot, már csak azon vitatkozik, hogy ki szolgálja jobban a poliszt, mert a „*jog*” szerint azt illené az állam elismerése és díja, aki az államkincstárt jobban gyarapítja.

Az athéni tapasztalataira és a püthagoreusok eredményeire támaszkodva azt rója a polisz és a sportolók szemére, hogy

*...az államnak gyér nyereség csak az is,
küzdve a Píszész partjainál ha netán fia győz is:
állama kincstárát nem gyarapítja e tett.*

Píszész partjainál? Ott, az Olimpia-síkon Zeusz szent ligete terült el. Akkor mindenki tudta, hogy az olimpia a Zeusz-kultusz része. A versenyzők tekintélye Zeusz tiszteletéből táplálkozott, a városnak hozott dicsőségből

sugárzott fény reájuk és a várost vezető türannoszokra, zsarnokokra. Mint Finley „Az olimpiai játékok első ezer éve” című munkájában tudatja, a versenyekben érdekelték – a versenyzők és a szervezők – Zeusra esküdtek, hogy lelkiismeretesen betartják a játékok szabályait. „Az eskü – figyelmeztet Xenophanész – nem egyformán érinti az istentelent és az istenfélőt, mert ez éppen olyan, mintha egy erős ember arra kényszerítené a gyengét, hogy verekedjen. Aki elfogadja az esküt, mondja azt, hogy magában bíz, nem az ellenfélben.” Az **istentelent** megkülönböztetése mutatja, hogy ekkorra kifejlődött az istenek iránti kétely, terjedt a kritikai szellem, megjelent az istentagadás is. Ehhez Arisztotelész hozzáteszi: „Ezért meg lehet fordítani Xenophanész kijelentését, s azt lehet mondani: egyetlen járható út az, ha az istentelen felajánlja az esküt, az istenfélő pedig elfogadja, mert rút dolog elutasítani az esküt olyasmiről, amiről való döntés előtt a bírákról is elvárjuk, hogy esküt tegyenek. Ha pedig felajánlja az esküt másnak, mondja azt, hogy erkölcsös dolog istenre bízni az ítéletet”. Az istentelen ne esküdjön, hiszen nem erkölcsös istenre bízni az ítéletet, mert az ítélet nem isteni, hanem emberi cselekedet.

Szó esik itt még egy különös dologról. Nem csak a tusázók, a birkózók, az ökölvívók és a futók, hanem a lovak is megelőzik a bölcseseket!

*...győzhet akár lova is – elnyeri mindezeket:
mégse olyan méltó, mint én, hisz a bölcsességünk
túltesz a férfierőn s jó lovaink erején;*

A probléma nem esetleges, fölmerül majd sokkal később Epiktétosz „**Kézikönyvecské**”-jében is: „Soha ne büszkélkedj a más kiválóságával! Ha a ló büszkélkedve azt mondaná: 'Szép vagyok' – még el lehetne viselni. Te azonban, mikor büszkélkedve kijelented, hogy szép lovad van, lásd be: a ló kiválóságával büszkélkedek. Hát mi a tied tulajdonképpen? – a saját képzeteid használata. Ha képzeteidet a természetnek megfelelően használod, büszke lehetsz. Ebben az esetben legalább a saját kiválósággal büszkélkedel.” Ehhez a felmagasztaláshoz és büszkeséghez azt sem felesleges tudnunk, hogy a türannoszok vagy gazdagoknál gazdagabbak lovaikat, nyertek vagy akár veszthettek is, az edzéseken és a versenyeken nem maguk a türannoszok, nem a szürakuszai Hierón, nem agrigentumi Thérión, nem lokriszi Hagészidámoasz vagy kürenéi Arkeszilánosz, nem aiginai Püthiász, azaz hogy nem a dicsőség learatói, hanem fogadott és fizetett embereik, az idomítók nevelték és a hajtók vezették, akiknek nevét feljegyezni nem találtatott szerte Megalé Hellaszban egyetlen Pindaros sem.

A ló ereje fontosabb a város számára, mint a bölcsék tudása!

Miért? Azért, mert a lóversenyek Megalé Hellaszban különösen népszerűek voltak. A lovaknak az emberek elé és fölé helyezése összefügg korabeli társadalom és politika szerkezetével, azzal, hogy a lovagok, a lovasok társadalomban kiváltságos helyzetet élveztek, de érezhette elégiájának megírásakor, hogy a lóversenyezés a türannoszok oligarchia-majmolása, gazdagságuk és előkelőségük fitogtatása. Mindez kiderül, ha összevetjük Xenophanész elégiáját Bakkhülidész és Pindaros költszetével, a versenyeken kocsihajtók által győztes türannoszok magasztalásával. Platón egyik szereplőjének szájába adja e szavakat: „Az egész város arról zeng, amit ez Démokratészről és a fiú nagyapjáról, Lüziszról meg az összes őséről versel és beszél: hogy milyen gazdagok voltak, micsoda ménesük volt, hogyan győztek a püthói, iszthmoszi és nemeai játékokon, négyes fogattal és lóháton.” Ugyanerről Arisztotelész így nyilatkozott: „Még az előkelők között is van különbség a gazdagság vagy a vagyon szerint (pl. a lótarast nemigen engedheti meg magának az, aki nem gazdag, ezért mindazok a városállamok, melyeknek ereje a lótenyésztésben volt, oligarchiák voltak, és szomszédos ellenséggel szemben a lovasságukat használták).” A versenylovak és versenykocsik tartása, a hajtók alkalmazása, felkészítésük, a versenyeken való részvétel olyan fényűzésnek számított, amit csak kevesek, kivételesen magas hivatal viselők és nagy gazdagsággal rendelkezők engedhettek meg maguknak.

A ló ereje fontosabb a város számára, mint a bölcsék tudása!

Miért? Azért, mert a ló Poszeidón szent állata, talán valamikor maga Poszeidón, a ló-isten. Kritikájával Xenophanésztől Zeus után Poszeidón is megkapja a magáét, s velük együtt majd az egész olümposzi istenvilág:

*Ám ha a lónak, ökörnek, oroszlánnak keze volna,
s fésteni tudnak kezük, s vele azt tennék, mit az ember,
akkor a ló is a lóra, ökör meg ökörré hasonlóan
mintázná meg az isteneket, testük meg olyannak
alkotná, amilyen formát épp önmaga hordoz.*

Ez talán az állat alakú és az emberarcú istenek kialakulásának, a tériomorfizmusnak és az antropomorfizmusnak első és sokáig meg nem haladott kritikája. Xenophanész így mondja ki azt, hogy a vallási viszonyok a valóságos viszonyok fonákjai, a „győzhet akár lova is, ám bölcsességünk túltesz a jó lovaink erején” állítás a tényleges értékek és viszonyok eltorzulásának visszafordítása, annak a módszernek első alkalmazása, amelyet majd minden későbbi ideológiakritika alkalmaz. Nem véletlen, hogy Platón éppen az eleaták elemzése során ismeri fel azt a módszert, amit szinte újkori terminológiával a „*feleletek talpra állítása*”-nak nevez.

*

A sport és a „bölcsesség”, az olimpiák és a filozófia viszonyának Thalész születésétől (i. e. 640) Xenophanész haláláig (i. e. 485) terjedő elemzése messzire vezetett.

Az olimpia, egyáltalán a sport ekkor és így vált az ókori Görögországban nem csupán a sportolók, hanem a filozófusok nevelő iskolájává, a filozófia fejlődésének egyik ösztönzőjévé.

De kétséges, hogy jogos-e a sport és a bölcsesség szembeállítás. Mindkettőt ugyanis ugyanaz a hellén polisz szülte és legitímálta általuk önmagát. A polisz pedig jobbára mindig tudta, hogy mikor és miben van a haszna. Csak ritkán tévedett.